

רק קיום מדת משפט. ואין שם מקום להרגשים של עונש או נקימה ונטירה, כי אם קיום משפט. וזהו כל ענין הדינים — 'עשות משפט'; כשמחייבים את הגנב בתשלומים, הוא רק משום חיוב קיום המשפט. ובכל משפטי התורה, מהקלים שבהם עד 'מות יומת', אין משהו של שנאה, כי אם 'משפט'.

וזה רואים אנו מכל פרשת משפטים: הודה מעצמו — פטור, ואם חייבוהו בית דין — חייב כפל. ובשלמו הקרן עם הכפל, נפטר לגמרי מבלי שתשאר שום טינא על הגנב בלב הבעלים. שכל ענין התשלומין הוא מחיוב קיום המשפט, מבלי שיהיה כאן שייכות כלל להרגשתו של אדם. טרם שבקש מחילה, הריהו רשע גמור בעיניו — 'נקיט ליה בליביה', ותיכף אחרי בקשו מחילה — כבר סולק הכל והריהו צדיק גמור, שכבר קיים מדת משפט.

וזהו שכתב החכם לוצטו במסילת ישירים ש'תורה מביאה לידי זהירות' — היינו, על ידי לימוד שכר ועונש. שכשולמדים משפטי התורה, איך שהדברים העמדו על כחוט השערה מבלי שיהיה לאדם שייכות בהם כלל, וכל הרגשיו ומבטיו צריך שיתנהלו על פי מדת משפט, שע"י בקשת המחילה של חבריו, כל השקפתו עליו מתהפכת בתכלית ההיפוך — רואים את 'חוט השערה' שבמשפט, ומתוך כך באים לידי זהירות' (שם קיג).

דף מח

זרבא מאי טעמא לא גמר מעגלה ערופה? אמר לך: משמשין ממשמשין גמרינן, לאפוקי עגלה ערופה דהיא גופה קדושה' — התוס' פרשו שאלת הגמרא, מדוע רבא אינו לומד את שיטתו שהזמנה לאו מלתא מעגלה ערופה שלפי דבריו במקום אחר אין ירידתה לנחל אוסרתה.

ותמה הגרעק"א (בשו"ת ג) אם כן מה מתרץ הגמרא 'משמשים ממשמשים גמר לאפוקי עגלה ערופה דגופה קדושה היא', עדיין יש ללמוד בקל-וחומר מעגלה ערופה שאפילו בגוף הקדושה הזמנה לאו מלתא, כל שכן בתשמישים.

ובספר ארץ הצבי (לד) כתב לישיב בשם רבו הגרי"ד סולובייציק ז"ל, בהקדם קושיית הנצי"ב (העמק שאלה קלג סק"ט) על מה שאמרו (ב"מ נו:): בונין [בנין עבור הקדש] בחול ואחר כך מקדישין. וקשה למאן דאמר הזמנה מילתא מה חילוק יש בדבר, מכל מקום נאסר משעה שבונים?

ויש לבאר, שדין 'הזמנה' אין בכחו ליצור איסור, אלא רק במקום שכבר קיים איסור, אנו אומרים שאפשר להטפיל אליו דבר ע"י 'הזמנה', וממילא חל עליו האיסור של העיקר הקיים בעולם, הלכך כאשר בונים בחול ועדיין אין מקדישים, אין נאסר משום 'הזמנה' שהרי עדיין אין שם הקדש שאליו הוא מטפיל את מה שמזמין.

ומאותה הסיבה עגלה ערופה שהיא גופא קדושה, אין שייך בה הזמנה כלל, כי אי אפשר שיהא הדבר אסור ע"י שעומד ומזומן להיות אסור. ורק אם קיים כבר איסור והוא מזמין אליו דבר אחר, שייך ענין 'הזמנה'. וכגון מזמין בגד למת קיים, על ידי ההזמנה חל על הבגד דין משמשי המת, וכשם שהמת אסור בהנאה, כך המשמשים הטפלים אליו נאסרים שנקרא עליהם שם המת (כמו שכתב רש"י). אבל האורג בגד עבור החי לכשימות, מבואר בסוגיא שאינו נאסר לדברי הכל, ומדוע אין זו הזמנה, שהרי ישתמש בזה עבור מת? אלא מפני שאין כאן מת כלל, א"א שיחול על הבגדים שהם משמשי המת, שאין שייך להיות טפל אם אין העיקר קיים.

יש להעיר שבאור זה לכאורה מנוגד בסברה לשיטת הראשונים (ערו"ה וחדושי הר"ן; רמ"א או"ח מב,ג) שאפילו לפי מה דקיימא לן כרבא 'הזמנה לאו מילתא', הזמנה לגוף הקדושה — מילתא, כעגלה ערופה. ושלכן קלף המעובד לשם תפלין, אסור לכתוב עליו דברי חול. וע"ע בשו"ת דובב מישרים לה; חדושי הגרי"ז על התורה (סטנסיל) — עקב.

'צר ביה ולא אומניה שרי' — הר"ן כתב שאם בשעה שצר בו חשב בלבו שיהא מיועד לכך, הרי זה כ'אומניה וצר ביה' שהרי באותה צרירה הוא גם מזמינו לדבר. ומאידך גיסא, אם התנה שאינו נותן אלא לזמן — אין זה חשוב 'צר ביה' כלל. ולפי זה מדובר כשצורר בו תפלין ללא כל כוונה מפורשת, לא להשאירן שם ולא ליטלם אחר כך.

ולדעת הרמב"ן (המובא בר"ן, וכן פסק בשו"ע יו"ד ססד,א) שהחוצב קבר למת אפילו הניחו שם ע"מ לפנותו נאסר כ'אומניה וצר ביה', לכאורה י"ל שה"ה בתיק של תפלין דאומניה וצר ביה על תנאי שיטלם. אך יש לחלק בין החוצב מתחילה לצורך המת ובין הזמנה בעלמא. אכן אם יארוג סודר מעיקרא לתפלין או יחדש בו דבר לתפלין וכד', אפילו צר ביה ע"מ להוציא אסור. וכן נפסק במשנ"ב (מב סק"ד) עפ"י אחרונים. ומבואר שנקטו כהרמב"ן (כביו"ד שם), ולא כהר"ן שמתיר.

(ע"ב) 'התם משום מררייהו' — ואין זורקים עליו כלים כדי שייקברו עמו, הלכך אין זה כלום.

(כן נראה מתוך דברי המאירי. ואעפ"י שכתב רש"י שעושים זאת כדי לאסור הכלים, אין זו הזמנה לפי שאין זה לצורך המת. ומשמע שאם זורקים כדי שייקברו עמו — אסורים מעיקר הדין. ואף לרבא — דהוי כ'אומניה וצר ביה' (ערמ"ה ור"ן ותו"ח). ולכאורה נראה שכלים שאין המת עושה בהם אלא מונחים עמו, אפילו אם נורקים כדי להיקבר עמו, אינם נאסרים מעיקר הדין [אף לאביי]. כי מה צורך המת יש בהם. ואולם משום גזרת תכריכין אסורים מדרבנן, ולא פלוג רבנן בין תכריכין לשאר דברים שאינם כרוכים, כגון מיני תכשיטים. וצ"ע ובדיקה).

'או שטלה עליהן עור של בהמה טמאה פסולות. עור בהמה טהורה כשירות' — כלומר שחיפה את הפרשיות בבתים של עור... והוא הדין לרצועות התפלין, גם בזה נחלקו תנא קמא ורשב"ג, האם כשירות כשלא נעבדו לשמה (עפ"י ראשונים). ויש אומרים שרק בעור הבתים נחלקו, אבל ברצועות אפילו לחכמים צריך עיבוד לשמן, מפני שהן כגוף הקדושה ולא רק בגדר 'תשמישי קדושה' (כן יש אומרים בדעת הרמב"ם — ע' בהל' תפלין ג, טו וכס"מ; פירוש מהר"ם בנט על המרדכי, ה"ק תתקסה; מג"א לב סקנ"א ועוד).

'תנאי היא דתניא... כשירות אע"פ שלא עיבדן לשמן. רבן שמעון בן גמליאל אומר: אף עור בהמה טהורה פסולות עד שיעבדו לשמן' — רש"י מפרש שרשב"ג סובר הזמנה מלתא היא ולכך צריך עיבוד לשמה. וחכמים סוברים לאו מלתא ולכך לא אכפת לנו אם ייעשה לשמה אם לאו. ורבנו תם והרו"ה פרשו [מחמת סתירת ההלכות] להפך; רשב"ג סובר הזמנה לאו מלתא היא, ולכך אין די בהזמנת העור לשם תפלין אלא צריך לעבדו לשמה. [ואעפ"י שרשב"ג סובר הזמנה לאו מלתא אפילו על ידי מעשה, כגון אורג בגד למת, וכיצד מועילה עשייה לשמה לקדשן — אפשר הואיל והרצועות הן דבר של קדושה משום ש"ן ויו"ד של תפלין, ואינן בגדר 'משמשי' בלבד, הלכך נאסרות ע"י הזמנת מעשה. עפ"י רו"ה. ואעפ"י שרשב"ג עגלה ערופה אינה נאסרת בירידתה לנחל, הגם שהיא גופה קדושה (עתוס' לעיל. ואולם יש מפקפקים בדבר — ערש"ש ובירור הלכה) — י"ל שבמעשה גמור בגוף הדבר כגון עיבוד מודה רבא שנאסר, עכ"פ לרשב"ג. והיינו טעמא דלא סגי במעשה כל דהו אלא בעי עיבוד לשמה דוקא. וע"ע בשו"ת רעק"א ג]. וחכמים סוברים הזמנה מלתא היא הלכך אין צורך בעיבוד לשמה, אלא מזמינו לשם קדושה כדי שיתקדש קודם שישתמשו בו, ודיו.

והרמב"ן מפרש (וכן הסכים הר"ן) שאין שתי המחלוקות תלויות זו בזו כלל, אלא אביי תירץ הקושיא מהברייתא ואמר שיש תנא אחר הסובר הזמנה מלתא היא, והיינו רשב"ג, מתוך שמצריך עיבוד לשמה משמע שאפשר לקדש בהזמנה. [ויתכן שגם תנא קמא סובר הזמנה מלתא, אלא שלדעתו אין צריך כלל לקדש את העור קודם שישתמשו בו. או סובר שאפשר לקדשו בהזמנה כלשהי קודם הכתיבה, ואין צורך שכל עשיותיו יהיו לשמה]. ואולם רבא סובר שאין טעם עיבוד לשמו כדי לקדש את העור [דלעולם אי אפשר לקדשו בכך, דהזמנה לאו מלתא] אלא מצוה בעלמא היא לחיוב המצוות שתהא עשייתן לשמן, שהרי אף במצוות ציצית שאין בה משום קדושה כתפלין, מצוה לעשותה לשמה.

'הרוגי מלכות נכסיהן למלך' — לא נתפרש טעמו ומקורו של דין זה. ויש לומר שנלמד מן האמור בפרשת המלך (שבשמואל-א), שיכול להחרים את ממון נתיניו. ובמלך ישראל מדובר כאן, כמו שפרש"י. ואלו הם דברי הרמב"ם (מלכים רפ"ד) 'שיש לו [למלך] לגזור שכל מי שיגנוב המכס ילקח ממונו או יהרג, שנאמר [בפרשת המלך] ואתם תהיו לו לעבדים'. ולפי זה נוכל לפרש טעמו של רבי יהודה שנכסיהם ליורשים, שהולך לפי שיטתו (לעיל כ): שאין המלך מותר במה שנאמר בפרשת המלך, ולא נאמר אלא לאיים עליהם (עפ"י קול צופיך עמ' קעא).

דף מט

'אתיוה ליואב דייניה...' — זהו באור הכתוב וגם אתה ידעת את אשר עשה לי יואב בן צרויה אשר עשה לשני שרי צבאות... — שני דברים המחייבים מיתה עשה; מרידה במלכות ('אשר עשה לי') והריגת אבנר ועמשא ('אשר עשה לשני שרי...'). ועשית כחמתך... — כלומר ראה בדעתך באיזה אופן להרגו, אם משום מורד במלכות, או במיתת בית דין משום רציחה. וכן היה, תחילה בא עליו בטענת רציחה ולבסוף הרגו מחמת מורד במלכות (עפ"י הגר"ז — ויח').

'אמר ליה עמשא אכין ורקין דרש... והוא באגרת עשה' — ע"ע במובא בקדושין מב (משער המלך מעילה רפ"ז), בדין 'אין שליח לדבר עבירה' כשהשליח שוגג.

'דאמר רב יהודה אמר רב: ארבע מאות ילדים היו לו לדוד כולן בני יפת תואר היו...' — ע' לעיל כא.

'אטו ביתו מדבר הוא?' — דהא שר הצבא מוכרח לדור בירושלם, בקרבת המלך ומרכזו הצבא' (מהגר"א נבנצל שליט"א).

*

'על עסקי שלו' — רש"י: שאל לו בערמה, יבמה גדמת היאך חולצת... הנה קטע מתוך דרשה שנשא הגאון רבי יעקב קמינצקי זצ"ל (נדפסה בסוף ספרו 'אמת ליעקב — עיונים במקרא'): ... לאחר שהסברנו מהם הנביאים והכתובים, נייחד דברים בקושי שבלמודם. בלמדנו את הנביאים, בייחוד את הראשונים שבהם, אנו עוברים לעולם שלפני שלשת אלפים שנה. עולם שרכבו בו על אתונות ונלחמו בחרב ובחץ. אנו מביטים עליו מלמעלה. אנו, דור